

Middelalderland

Det seneste år er der arbejdet på at lave en samlet registrering over den forsvundne middelalderlige landbebyggelse inden for Nordjyllands Historiske Museums arbejdsområde. Arkivet har i daglig tale fået navnet "Middelalderland", og det er til brug for alle museets ansatte, der arbejder med arkæologiske undersøgelser.

Gennem tiden er der foretaget mange arkæologiske undersøgelser af varierende størrelse i de nordjyske købstæder. Disse har givet væsentlig viden om middelalderlige forhold i Nordjylland. Enkelte udgravninger har også givet et indblik i den nordjyske middelaldergård og landsby, men her har der dog ikke været den samme udgravningsaktivitet som i middelalderbyerne. De fleste undersøgelser på landet har været i forbindelse med byggerier, eller fordi en landmand har gjort museet opmærksomt på noget interessant på sine marker. Navnet "Middelalderland" dækker netop over, at det er den forsvundne landbebyggelse uden for de nuværende byer, der

Udgravningsfelter ved Alstrup Hede i 2006. Alstrup Hede er et af de torper, der indtil videre er delvist udgravet af museet. Til højre i billedet ses rester af et dige opbygget af sten og græstørv. På højre side af diget lå et beboelseshus, der er kulstof-14 dateret til 1156–1271.

fokuseres på. Her er der arkæologisk mulighed for at afdække større arealer – modsat forholdene i de tæt bebyggede områder i byerne.

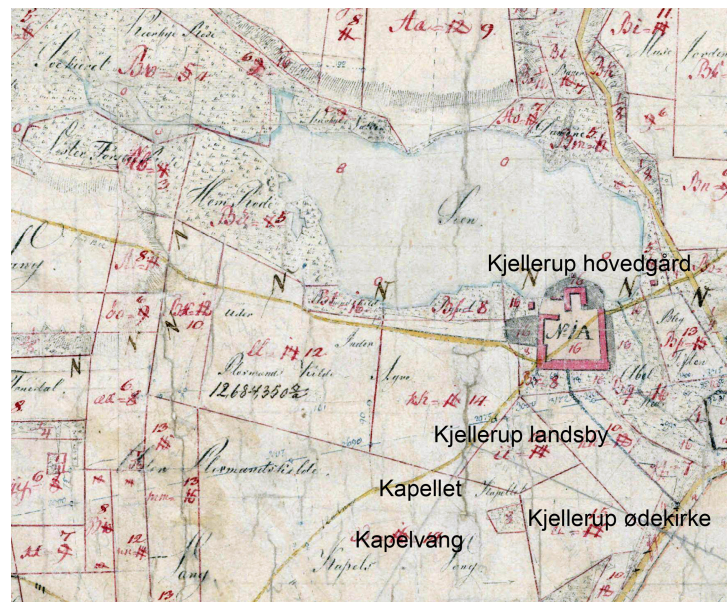
Det har således for det meste været tilfældige fund eller byggeaktiviteter, som har bestemt, hvor der blev foretaget arkæologiske undersøgelser. I nogle tilfælde har der dog været projekter, der sigtede på at lave en mere systematisk registrering af fortidsminder. Her kan nævnes et projekt omkring ødekirker, der fandt sted i slutningen af 1990'erne.

Formålet med "Middelalderland" har derimod været at indsamle så megen information om den forsvundne landbebyggelse som muligt, samt at få denne viden registreret i et overskueligt og let anvendeligt arkiv. Meningen har været at skabe et overblik over den forsvundne bebyggelse i landområderne. Noget, der hidtil ikke har været gjort.

Det indsamlede materiale, som indgår i "Middelalderland", dækker geografisk Nordjyllands Historiske Museums ansvarsområde, som det ser ud i 2011-2012 – kommunerne Jammerbugt, Aalborg, Rebild og Mariagerfjord. Materialet indeholder omkring 160 steder, hvor der er mulighed for at gøre fund. Stederne dækker over mange forskellige typer af forsvunden bebyggelse fra landsbyer og gårde til voldsteder, ødekirker, broer og vandmøller. Stederne er enkeltvist samlet i et arkiv og registreret i MapInfo, der er museets program til behandling af kortdata. Selve arkivet bygger på historiske undersøgelser fra diverse kildesamlinger og topografiske værker samt alle former for lokalhistorie. Der er ligeledes indhentet viden fra tidligere undersøgelser på de steder, hvor de har været foretaget. Mange af de stednavne, der findes i "Middelalderland", er altså nævnt i topografiske værker, men er aldrig sat på kort, og flere af disse stednavne har da også vist sig nærmest umulige at placere helt

Billedet viser området omkring Kjellerup på et historisk kort fra 1816.

På kortet ses Kjellerup hovedgård. Tomten af Kjellerup ødekirke er sat på billedet sammen med en vurdering af, hvor landsbyen Kjellerup lå. Stednavne som "Kapel vang" og "Kapellet" knytter sig til den nu forsvundne kirke. Beboerne i landsbyen Kjellerup har nok brugt denne kirke. En forbindelse mellem landsbyen og kirken viser, hvordan dette arkiv kan bruges sammen med projekter om ødekirker.

præcist. En gennemgang af ældre kort har blandt andet været en hjælp i at lokalisere stednavnene. Andre af de stednavne, der optræder i registreringen, er fredede oldtidsminder eller allerede udgravede lokaliteter, hvorfor de nemmere lader sig placere. Kun en registrering af så mange som muligt af de kendte stednavne vil give et billede af den store variation af materiale, der ligger i området, og da meningen med "Middelalderland" er at give et samlet overblik over den forsvundne bebyggelse, er de alle med.

Anvendelsesmuligheder

"Middelalderland" er tænkt som et topografisk arbejdsredskab, der skal hjælpe den daglige arkæologiske sagsbehandling. Sammen med Kulturstyrelsens registrering af fund og fortidsminder kan det give et overblik over, hvor man skal være særlig opmærksom på mulighederne for at støde på middelalderbebyggelse. Hertil kommer, at "Middelalderland" kan bruges som udgangspunkt for nye udgravningsprojekter. Arkivet er bygget op på en måde, der lægger op til undersøgelse inden for en bestemt type bebyggelse eller et bestemt geografisk område. Der er altså mulighed for at lave mere planlagte forskningsprojekter dækkende over et større materiale og et større geografisk omfang.

Materialet i "Middelalderland" spænder som nævnt over flere forskellige typer af bebyggelse. Eksempelvis har en stor del af de forsvundne steder på landet vist sig at være nedlagte torper, der enten var landsbyer eller en gruppe af gårde, som i vikingetid eller i tidlig middelalder var udflyttet fra en ældre landsby. Der er således stor forskel på, hvor gode de bevarede kilder til denne type bebyggelse er, og efterfølgende skal nogle interessante eksempler vises.

Landsbyen Kyttrup, der lå i Solbjerg sogn i det daværende Hellum herred, er en af de mange torper fra middelalderen, som ikke eksisterer længere. I 1575, kort efter middelalderen, mageskiftede adelsmanden Axel Tønnesen Viffert sig til noget gods i Solbjerg sogn med kronen, og heriblandt var der fire gårde i Kyttrup. Han nedlagde efterfølgende gårdene i Kyttrup, for han skulle bruge landsbyens jorde til opførelse af sin nye hovedgård, Viffertsholm, og Kyttrup er således et eksempel på, hvordan opførelsen af en hovedgård medførte nedlæggelsen af en middelalderlandsby. Kyttrup er særlig interessant i arkæologisk sammenhæng, fordi man, gennem de bevarede kilder, har en idé om landsbyens størrelse på nedlæggelsestidspunktet, hvor den må have bestået af de fire gårde, som Axel Tønnesen Viffert mageskiftede sig til. Kyttrup vil være et godt eksempel på en typisk middelalderlig torp.

Der er desuden bevaret kilder fra senmiddelalderen til Kyttrups historie, og landsbyen nævnes her i en sag fra Hellum herredsting, hvor præsten Peder Ferke i 1387 sælger det gods, som faderen ejede i Kyttrup, til en Peder Mortensen. At denne kilde er bevaret, gør, at vi i dag kan sætte personer i forbindelse med den nu forsvundne

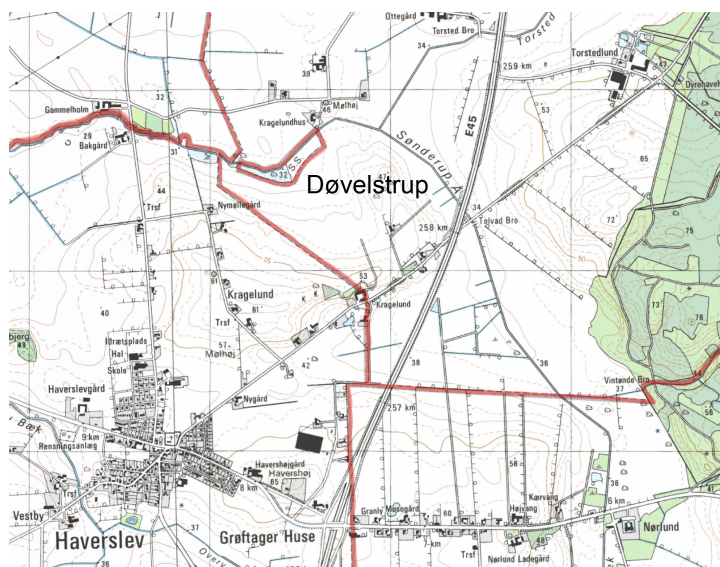
landsby. Sammen med salget af gods i landsbyen og det senere mageskifte af de fire gårde får Kyttrup, der for længst er borte, således en levende historie, der kun kan blive mere interessant af en udgravning på stedet.

Et andet interessant eksempel fra projektet på en nedlagt torp er landsbyen Kjellerup, der har ligget tæt på hovedgården af samme navn i Svenstrup sogn i det daværende Onsild herred. Det er uvist, hvor længe landsby og hovedgård har eksisteret side om side, men "Kiellerup Bye" omtales så sent som i 1579, hvor den sandsynligvis er en del af, hvad der i kilderne kaldes Kjellerup gård og gods. Dette giver en del problemer i forhold til de middelalderlige kilder, der refererer til lokaliteten, da det ofte er svært at afgøre, hvilken bebyggelse kilden omhandler. Landsbyen har sikkert hørt til hovedgården, og en udgravning af den vil kunne sige meget om dens størrelse samt udseendet på gårdene i den.

Undersøgelser af torper som Kyttrup og Kjellerup vil kunne give væsentlig viden om den middelalderlige landsby i Nordjylland. Hvor Kyttrup som fungerende landsby blev nedlagt for at give plads til en hovedgård, så må beboerne i Kjellerup have haft et helt andet forhold til den hovedgård, de var nabo til. Udgravninger på stedet vil måske også kunne belyse, om dette har medført forskelle i de to torpers fysiske struktur.

Torpet Døvelstrup eller Dyvelstrup er modsat Kyttrup og Kjellerup mere vanskelig at placere på et kort. Der er dog bevaret en del kilder til denne, som kan give nogen hjælp. Døvelstrup var nemlig genstand for en del stridigheder omkring ejerskab i 1500-tallet. Stridighederne gik i første omgang mellem Viffert-slægten på Torstedlund og en Elaf eller Jellof Jensen i Haverslev. Senere lå Viffert-slægten igen i strid om en gård i torpet; denne gang med Lykke-slægten

På kortet ses den del af Haverslev sogn, der går ind i Aarestrup sogn, og hvor Døvelstrup muligvis har ligget. Torstedlund og Nørhund ses også på kortet.

til Nørlund. Umiddelbart ser det ud til, at torpet har været delt i et Nørre og et Sønder Døvelstrup med op til flere gårde begge steder, og at Viffert-slægten har været interesseret i at eje dem alle. Der er i forvejen god information at hente om torpets udseende i de middelalderlige kilder, og flere steder beskrives gårdenes placering i forhold til den hulvej, der gik gennem bebyggelsen.

Da striden om Døvelstrup ikke alene går på tværs af sogneskel, men også herredsgrænser, bliver spørgsmålet om, hvor torpet har ligget, ikke mindre kompliceret. Det ene øjeblik ligger det i Aarestrup sogn i Hornum herred, det næste øjeblik i Haverslev sogn i Aars herred. Denne forvirring kan alligevel måske hjælpe til en placering af torpet. Et stykke øst for Torstedlund - nogenlunde mellem denne og Haverslev by - går der en tange af Haverslev sogn ind i Aarestrup sogn. Her ligger et område med gode græsningsmuligheder og med adgang til vand. Det er meget muligt, at det er ved denne tange af Haverslev sogn, man skal finde Døvelstrup. Udgravninger på området vil forhåbentlig føre til fundet af det forsvundne torp. Mange steder ser man tanger af et sogn, der som her går ind i et andet sogn. En arkæologisk undersøgelse af Døvelstrup, hvis den lå på det nævnte sted, vil dermed også give viden om fastsættelse af sognegrænser. Det vil kunne være med til at belyse, hvordan en betydningsfuld bebyggelse sammen med et område rigt på ressourcer kunne spille en rolle for, hvor sognegrænser skulle gå. En udgravning af bygningerne i torpet vil måske også kunne give svar på, om man for eksempel har benyttet græsningsmulighederne til at holde kvæg. Dette kunne igen give et fingerpeg om, hvorfor Viffert-slægten var så ivrig efter at få torpet under sig.

Arbejdet med "Middelalderland" har været et tværfagligt projekt mellem historiefaget og arkæologien, og forhåbentlig vil man i fremtiden fortsætte med at søge tværfagligheden i arbejdet med de forsvundne bebyggelser. Arkivet rummer mange andre typer af bebyggelse end torper, der alle ligger og venter på at blive gravet frem. Det danner basis for nye spændende arkæologiske undersøgelser og giver samtidig mulighed for at blive udvidet med den nye viden, der med undersøgelserne vil dukke op. Det er bare at gå i gang.